

Историко-археологические записки, отв. ред. Е.П. Токарева. Кн. 1. Зимовники: Зимовнический краеведческий музей, 2010, 176 с., илл.

Большая Советская энциклопедия про Зимовники сповіщала наступне: «посёлок городского типа, центр Зимовниковского района Ростовской области РСФСР. Расположен в 295 км к В. От Ростова-на-Дону, на р. Малая Куберле (бассейн Дона). Ж.-д. станция на линии Волгоград — Тихорецкая. 15 тыс. жителей (1970). Птицекомбинат, маслозавод, асфальтобетонный завод, элеватор». *Вікіпедія* додає, що з тих пір населення збільшилося на 2 тис. осіб, але чомусь умовчує, що в Зимовниках існують Філіал Південного федерального університету і Краєзнавчий музей, який минулого року видав перший випуск своїх «Історико-археологічних записок».

Деякі рубрики видання («Археологические исследования в Зимовническом районе», «Из политической истории Улуса Джучи», «Материалы и исследования по нумизматике Востока», «Источниковедческие заметки: обычаи, обряды, ритуалы») містять статті з археології, історії та етнографії зовсім не локального (як можна було б очікувати) характеру. Увагу археологів, не чужих пошукам етнографічних паралелей для культурної інтерпретації поховальних пам'яток, мають привернути статті, вміщені в останній з перелічених рубрик: «Истории об «убийстве» труппа» О.П. Токаревої (про фольклорний мотив знешкодження мертвих, розповсюдження якого автор пов'язує із міграціями аланського населення в епоху Великого переселення народів, 157–160); «Чаша из человеческих черепов» Р. Буртасова з оглядом археологічних свідчень побутування цього добре відомого із античної та візантійської літератури сюжету, 161–164); «По следам несостоявшейся дискуссии» Р. Буртасова (про деякі інтерпретації слідів древнього і не пов'язаного із пограбуванням поховань руйнування скелетів в могильниках салтово-маяцької та деяких інших культур, що можуть свідчити про обряд знешкодження мертвих, 165–168); «Обезвреженный конь» А.В. Лушиної (171–172).

Для істориків Давньої Русі, втім, найбільш цікавою виявляється рубрика «*Rossica et slavica*», в якій вміщено, як правило, невеликі за обсягом розвідки з початкової історії Русі.

Чисельно в рубриці переважають статті та етюди директора Зимовницького краєзнавчого музею В.Г. Лушина. Ім'я цього автора, боюсь, мало промовляє до спеціалістів з давньоруської історії. А між тим деякі його праці, вміщені у рецензованому виданні, мають першорядне значення для розуміння нашого традиційно головного джерела для ранньої історії Русі, *Повісті временних літ*, а конкретніше — її хронології. Маю на увазі блок із трьох статей («Некоторые особенности хронологической сегментации ранних известий Повести временных лет» (22–31); «Симметричность летописных дат IX — начала XI вв.» (33–38) та «882–862–852» (39–44)), об'єднаних спільною темою, так би

мовити, «хронологічної симетрії» в літописних датуваннях. Сукупне враження від цих робіт полягає в тому, що автору вдалося зробити річ чимдалі рідкіснішу в нашій дисципліні — відкриття, без врахування якого (чи опонування йому) надалі будуть неможливі судження про процес створення *Повісті временних літ*, конструювання її автором хронологічної сітки твору, та й про достовірність заснованих на ній реконструкцій ранньої історії Русі IX–X ст.

Твердження, що літописна хронологія перших півтора століття Київської історії штучна і недостовірна, належить до загальних місць. Не приховалася від ока дослідників й та обставина, що подеколи судити про штучність хронологічної сітки *ПВЛ* можна за підозрілою симетричністю її датувань. Так, автор цих рядків ще в кінці 1990-х рр. відзначав декілька згодом не випадкових «співпадінь»: два 33-річних тривання князювання Олега та Ігоря, дати смерті Олега, Ігоря та Святослава, що дивним чином припадають на роки укладання їхніх договорів із Візантією, обов'язковий 4-річний інтервал між походами на Константинополь і датами усіх трьох русько-візантійських договорів тощо. На іншому кінці цієї хронологічної сітки (в початках XI ст.) підозріло симетричні інтервали у 3 роки між народженнями синів Ярослава Володимировича, а також між смертями представників князівської родини відзначала Тетяна Вілкул (Татьяна Вилкул. Даты рождения княжичей: старшие и младшие Ярославичи. *Ruthenica*, 2 (2003), 108–114). Якщо україномовні публікації були очевидно недосяжні для В.Г. Лушина, то відсутність серед його бібліографії статті Т.Л. Вілкул відзначаємо з подивом, адже том *Рутеніки*, де вона опублікована, таки був доступний автору.

При тому, що відзначення історіографічних прецедентів не пішло б на шкоду автору, треба зізнатися, що дотеперішні спостереження над способами конструювання хронології *ПВЛ* були, здебільшого, випадковими, несистематичними і заторкували лише певні відтинки хронологічної сітки літопису. В.Г. Лушин вперше пропонує вбачати в «хронологічній симетрії» послідовну методу літописця, частину відпочаткового задуму літопису, в якому (задумі) хронології відводилася символічна роль. Іншими словами, В.Г. Лушин пропонує картину, згідно з якою хронологія *ПВЛ* була розрахована *ще до* створення текстового масиву літопису, літописець встановлював інтервали між найважливішими для його оповіді подіями виходячи із символічних міркувань, і саме через те їхні дати є *рахунковими*, тобто виникли внаслідок обчислень таких інтервалів.

Спробуємо простежити за логікою автора.

В.Г. Лушин пропонує розглянути три дати і сегменти між ними: 852–912–972. Це добре знайомі кожному повідомлення *ПВЛ*: початок відомостей про Руську землю, смерть Олега і смерть Святослава:

Разность крайних чисел этой записи равна 120, и этот большой период делится на два одинаковых отрезка лежащей ровно на его середине датой смерти Олега

(912 г.) По обе стороны от 912 г. на ленте времени обозначены эпические периоды в 33 года — это княжения Олега и Игоря: $912 + 33 = 945$; $912 - 33 = 879$. Вслед за этими периодами симметрично расположены два 27-летних периода. Двигаясь по ленте времени вверх, находим, что $912 + 33 + 27 = 972$, где 27 соответствует времени правления Святослава, точнее времени от смерти Игоря до смерти Святослава ($972 - 945 = 27$). Перемещаясь от 912 в обратном направлении получим следующее: $912 - 33 - 27 = 852$, где 27 — это число лет, прошедших от «прозвания» земли русской до смерти Рюрика (с 852 по 879) («Симметричность летописных дат IX — начала XI вв.», 33–34).

Цими збігами, наполягає В.Г. Лушин, симетричність побудови хронології не обмежується. Додавши до початкової дати (852 р.) сім років, одержуємо дату повідомлення про те, що хозари і варяги брали данину зі слов'ян, а віднявши сім років від (кінцевої) дати смерті Святослава, одержуємо дату його походу на хозар. «Обе «хазарские» даты отстоят друг от друга на 106 лет (965–859), разумеется, ровно по середине этого отрезка окажется смерть Олега, противника хазар ($912 + 53 = 965$ и $912 - 53 = 859$)» (34). Крім того, симетрію продовжують дві дати, пов'язані із хрещенням: болгар і княгині Ольги. У літописі їх розділяє 86 років. Саме по собі це число навряд чи символічне, але справа в тому, що рівно посередині відтинку (вже очікувано) знаходиться дата смерті Олега. Вона ж опиняється в центрі ще однієї симетричної побудови, де центром виявляється дата смерті Олега: $912 - 30 = 882$ (дата убивства Аскольда і Діра); $912 + 30 = 942$ (дата смерті болгарського царя Симеона).

Отже, як гадає В.Г. Лушин, симетрична побудова 27–33–33–27 є базовою для розрахунків дат *ПВЛ*, а в основу її покладено дату смерті Олега, яка виконує роль «осьової», поділяючи відтинок на два 60-літніх сегменти.

В.Г. Лушин воліє оперувати (очевидно, для більшої наочності для сучасного читача) датами від народження Христа. Коли б він користувався властивими для хронології *ПВЛ* роками від сотворення світу, символічність з'ясованої ним структури поступала б значно очевидніше, адже усі вказані ним дати насправді являються собою «круглі» роки: 6360–6420–6480.

Звичайно, магія симетричності цифр вже сама по собі може справляти враження доказовості. Тим не менше, В.Г. Лушин вважає, що не випадковість знайденої ним структури додатково підтверджується й символікою її складових. Символізм «33», здається, особливих причин обгунтовувати немає. Натомість «27» навряд чи з першого погляду може претендувати на такий статус. Автор вважає однак, що це не випадковий залишок ($60 - 33 = 27$), а цифрове вираження добре відомого із фольклору чисельника «тридевять», а отже, обидві складові 60-літнього сегменту (і 33, і 27) належать до області сакрального. Це цілком вірогідне пояснення, втім, не єдине з можливих. Його дефект полягає в тому, що фольклорна символіка для літописця виглядала б марковано нехристиянською, язичницькою, а отже, цілковито недоречною

в хронології, самою своєю суттю глибоко пов'язаною із християнським уявленням про світ і час. Із певним насиллям над цифрами, але, здається, можна було б запропонувати й суто християнську символіку нашого числа. У підрахунках давньоруського часу відомий принцип т. зв. «включного» рахунку, тобто такий, що включає і перший і останній члени послідовності. В такому разі, щоб здобути, скажімо, дату «прозивання Руської землі» (852) довелося б відраховувати від дати смерті Рюрика (879) не 27, а 28 років. У християнській хронології число 28 є надзвичайно важливим. Це — так званий «Круг сонця», 28-літній цикл, в межах якого відбувається міграція числа місяця по днях тижня. «Круг сонця» (поряд із «Кругом місяця») був необхідним інструментом для обчислення дня Паски і нам точно відомо, що автор *ПВЛ* володів цим прийомом.

Утім, ідея, що складові 60-річного циклу — 27 і 33 роки — були умисне обрані через особливу їх сакральність не пояснює очевидної «несакральності» їх суми — 60 років. Як спробуємо показати нижче, літописець не був вільний у своєму виборі і працював із тими хронологічними даними, які пропонували йому джерела.

Яким чином виникла базова структура хронологічної симетрії у *ПВЛ*? В.Г. Лушин, здається, вважає, що подібна (хоча відмінна і не така бездоганна) хронологічна симетрія простежується в *Новгородському першому літописі молодшого ізводу*. У межах прийнятих нині схем літописання, це означає, що така ж була й у гіпотетичному «Начальному зводі», а, отже, саме звідти ідея хронологічної симетрії, а також деякі її елементи виявилися запозиченими до *ПВЛ* (35). У дослідника, який не поділяє гіпотези про «Начальний звід», подібний висновок не може не викликати полемічного відгуку. Тут, як і у багатьох інших випадках, «Начальний звід» виявляється не просто необов'язковою (і отже, зайвою) ланкою міркувань, але такою, що прямо шкодить достовірності побудови. Спроби показати, ніби в *НПЛмл* також існує хронологічна симетрія (подібна до *ПВЛ*) виявляються непереконливими: симетрія виходить силувана і, зрештою, несиметрична.

В.Г. Лушин встановив, що основою датою хронологічної симетрії *ПВЛ* є дата смерті Олега — 6420. Саме вона стала тим репером, від якого розраховувалися ретроспективні дати (6387 — смерть Рюрика та 6360 — початок «прозивання» Руської землі). Між тим у *НПЛмл* дата смерті Олега цілковито інша — 6430/922 р. Походження цієї дати в *НПЛмл* нез'ясоване, але очевидно, що вона не могла підказати автору *ПВЛ* ідеї ідеальної хронологічної симетрії.

В.Г. Лушин воліє називати 6420 рік датою смерті Олега і тривалість наступних сегментів встановлює до смертей Ігоря і Святослава. Між тим, насправді 6420 являє собою дату першого із русько-візантійських договорів (911 р.), а наступні сегменти — проміжки до договорів 944 і 971 рр. Таким чином, базова структура, встановлена Лушиним, не довільна (смерті князів), а задана датами русько-візантійських договорів. Наявність текстів трьох до-

говорів з греками — особлива риса *ПВЛ*. Як тепер вважають (і справедливо) слов'янські тексти договорів являють собою досить пізній (порівняно із датами укладення) переклад з грецьких копій. Яна Малінгуді вказала, що повторена у всіх трьох договорах формула «равно другаго свѣщанія, бывшаго при [тѣхъ же]» імператорів являє собою стандартний «заголовок», котрим в імператорській канцелярії споряджали копії дипломатичних документів, що вносилися в хронологічному порядку (тобто, в порядку правління імператорів) в копійні книги (див.: Малінгуді Я. Русско-византийские договоры в X в. в свете дипломатики. П. ВВ. Т. 57(82). 1997, 79–85). Комплект із трьох договорів опинився на Русі близько часу укладення *ПВЛ*. Саме ці три договори розмітили для автора *ПВЛ* хронологію за X ст. і, як показує Лушин, дозволили розмітити хронологію в зворотному напрямку, визначивши початкову дату хронологічної сітки літопису. Це, між іншим, означає, що сама можливість написання руської історії виникла внаслідок того, що до рук літописця потрапили тексти договорів. Потенційно це має серйозні наслідки для суджень про початки літописання: ідея історіописання виникає разом із появою в Києві (чи внаслідок) текстів договорів.

Що це означає для наших уявлень про співвідношення *ПВЛ* та *НПЛМл*? Дати смертей Олега, Ігоря та Святослава виявляються похідними від дат русько-византийських договорів: літописець «убивав» князів в рік укладення ними договорів. Жодних інших відомостей про тривалість життя перших київських князів не існувало: договори взагалі сповіщали про єдину документально датовану подію їх правління. На відміну від *ПВЛ*, *НПЛМл*, як відомо, ні текстів договорів з греками, ні навіть згадок про них не містить. Зазвичай це пояснюють тим, що договори потрапили до Києва після створення (у 1090-х рр.) «Начального зводу». Тим не менше, *НПЛМл* подає дати смертей Ігоря (945) та Святослава (972), тотожні до *ПВЛ* і залежні від датування договорів. Це свідчить, що *НПЛМл* виникла з урахуванням тексту, який містив тексти договорів, тобто *ПВЛ* (докладніше див.: Вилкул Т.Л. Новгородская летопись и «Начальный свод». *Paleoslavica*, XI (2003), 5–35).

Отже, з'ясовується, що літописець не довільно (з міркувань сакрального значення цифр чи якихось інших) визначив сегментацію своєї оповіді за X ст.: він прийняв ту, що встановлювалася датуванням договорів. Треба також відзначити, що дати договорів мають на увазі візантійські вересневі роки, що доводиться їх додатковими індіктивними датуваннями, а отже, ніяк не залежали від вибору автора *ПВЛ*, хронологія якого спиралася на березневі роки. Тепер стає ясно, чому осьовою датою стала «смерть Олега»: насправді це дата першого із серії договорів. Тільки довкола цієї дати можна було «обернути» задану договорами сегментацію в зворотньому напрямку, майже циркульним ходом розмічуючи хронологію. Отже, тривалість базових для *ПВЛ* інтервалів (33 і 27 років), сакральна чи ні в очах сучасних дослідників, була справою випадку, а не задуму.

Це лише додатково переконає, що в спостереженнях Лушина проступає дійсна, а не створена уявою дослідника структура, адже дзеркальна проекція випадкових інтервалів між договорами на попереднє IX ст. випадковою вже не може бути.

Крім базової структури хронологічної симетрії, В.Л. Лужин виділяє низку «малих симетрій», де центром можуть виступати інші дати. Не усі з них здаються однаково переконливими, деякі можуть виявитися наслідком простих збігів. Але деякі явно присутні в *ПВЛ*, і важливо, що симетрії охоплюють тематично однорядні повідомлення:

В построении 852–879–882–912–942–945–972 (по разнице чисел 27–3–30–30–3–27) все даты, за исключением наиболее ранней, определяют время смерти правителей (Рюрика, Аскольда и Дира, Олега, Симеона Болгарского, Игоря, Святослава). Та же тема определяет симметрию 969–972–975 (Ольга, Святослав, Лют Свенельдич). В цепи дат 945–972–980–988–1015 (27–8–8–27) все звенья связаны с продолжительностью правлений князей (Святослав — 27, Ярополк — 8, Владимир-язычник — 8, Владимир-христианин — 27) («Симметричность летописных дат IX — начала XI вв.», 36).

Такою ж симетричною побудовою виглядає 955–996–1037. У ній представлені важливі дати християнської історії, пов'язані із діяльністю трьох володарів-просвітителів: Ольги, Володимира та Ярослава. Початковий (хрещення Ольги) і завершальний (спорудження Софійського собору в Києві) елементи побудови рівновіддалені (на 41 рік) від центру — освячення Володимиром Десятинної церкви у Києві (с. 36). Ще одна серія із трьох дат пов'язана із темою здобуття Ярославом Володимировичем єдиновладдя на Русі: 1016 (початок княжіння в Києві) — 1026 (договір із Мстиславом і закріплення за собою Києва) — 1036 (смерть Мстислава і «єдиновладство» Ярослава). Якщо цю серію (10–10) доповнити ще двома елементами: 1019 р. (остаточна поразка і смерть Святополка) і 1033 р. (смерть Євстафія Мстиславича), які на три роки відстоять від крайніх дат послідовності, хронологія сходження Ярослава до одноосібної влади виглядає наступним чином: 1016–1019–1026–1033–1036, тобто: 3–7–7–3 (38).

Такий погляд на природу хронології *ПВЛ* потенційно має важливі наслідки для наших уявлень про літописання загалом, але в першу чергу — походження самої *ПВЛ*. З'ясовується, що хронологія для неї є не пізнім і штучно накинутим компонентом, як звично гадають ті з дослідників, котрі наполягають на ідеї початково нерозчленованого на порічні статті наративного тексту — попередника і основу *ПВЛ*. Хронологія є невід'ємною частиною початкового задуму *ПВЛ* і з'явилася ледве чи не раніше власне її текстового наповнення. У відриві від хронологічної сітки давня історія Русі ніколи не існувала.

В іншій статті — «Некоторые особенности хронологической сегментации ранних известий Повести временных лет» (22–32) — що вміщена у тому ж випуску і частиною спостережень перегукується із щойно оглянутою, В.Г. Лу-

шин висуває ідею, ніби формування хронологічної сітки *ПВЛ* відбувалося під впливом декількох циклів. Серед таких він пропонує уже нам знайомі 30-ти та 33-річні (та їхні варіації — подвоєння, потроєння), 8-річні, 24-річні (потроєння 8-річного) тощо. При усій здогадній «символічності» подібних циклів, їх значення для християнської хронології неочевидне. Натомість запропонований В.Г. Лушиним 19-річний цикл (приклади: від смерті Ольги до прийняття християнства — 19 років (969–988); Святослав Ігоревич, досягши віку, починає ходити в походи через 19 років після смерті батька (945–964); Володимир Святославич помирає через 19 років після освячення Десятинної церкви (996–1015) таки мав значення технічного прийому у хронологічних обчисленнях. Це так званий «Метонів цикл» або «Коло місяця» (повторення фаз Місяця через кожні 19 років), необхідний для обчислення дати Паски. Спостереження, сперті на Метонів цикли, здаються більш обґрунтованими, ніж на довільно обрані: смерть Ольги датована 969 р., через 57 років після смерті Олега (три Метонових цикли); 57 років розділяє смерть полоцького князя Брячислава Ізяславича та його знаменитого сина Всеслава; уся історія Русі від утвердження 882 р. Олега в Києві до освячення Десятинної церкви укладається у 114 років (996 – 882 = 114), що складає собою шість Метонових циклів (30).

Не усі спостереження В.Г. Лушина видаються однаково переконливими, принаймні, на перший погляд. Цілком можливо, що серед зовні ефектних зіставлень міститься певна кількість цілком випадкових. При полігоні у 200 років і наборі із п'яти-шести «циклів» плюс їхні варіації, котрийсь із «циклів» неодмінно проявить себе декілька разів. Гра з цифрами може часом породжувати міражі. Важливо, чи уміємо ми відділяти результати випадкові від дійсної логіки автора *ПВЛ*. Критерії розрізнення, очевидно, ще тільки належить виробити. Справді, наявність чи відсутність у безперервному потоці років певної хронологічної пунктуації цілковито залежить від нашого тлумачення: чи вважаємо ми, наприклад, події, розділені «циклом», подіями однорядними (часом вони такими дійсно є: смерті князів, походи, побудови церков тощо), чи ні. Наприклад: чи стоять в одному символічному ряді смерть першої християнки Ольги та хрещення Русі її онуком Володимиром? А, головне: чи вбачав тут зв'язок древній автор? Інший приклад: як ми для себе формуємо «ряд», наскільки селективний наш відбір і чи враховуємо ми *усі* однорядні події чи лише декотрі з них. Адже наявність поруч однієї-двох дат, відбракованих без очевидного обґрунтування, цілковито руйнує видимість закономірності.

Спробую продемонструвати це на прикладі. Здається, важно сумніватися, що у послідовності 955–996–1037 події належать до числа знакових з точки зору християнського книжника. Хрещення Ольги, побудова першого кам'яного храму Русі і побудова митрополії явно лежать на одні площині. Але на цій же площині лежить і дата хрещення Володимира (988), додача якої в послідовність цілковито руйнує хронологічну симетрію. Щоправда,

від смерті Ольги до хрещення минає 33 роки, «сакральний» інтервал, але вже пояснення наступного ($988 - 996 = 8$) викликатиме певні труднощі, а головне — перетворить тлумачення усієї послідовності (33–8–41) на набір *ad hoc* аргументів.

Наскільки оманливими можуть виявлятися зовні абсолютно симетричні побудови, стає ясно із наступного прикладу. Розглянемо послідовність:

Норвегія
 Норвегія
 Норвегія
 Швеція
 Польща
 Сполучені Штати Америки
 Фінляндія
 Швеція
 Норвегія
 Норвегія
 Норвегія

Послідовність являє собою досконало симетричну побудову. Ми бачимо, що в центрі її знаходяться Сполучені Штати Америки. США фланковані з обох боків країнами невисокого рангу — попереду Польща, опісля — Фінляндія. На рівній віддалі від США знаходиться Швеція (четверта позиція зверху і четверта ж знизу), а уся послідовність розпочинається і завершується Норвегією — три перших і три останні позиції (за дві позиції від «центру» США, безпосередньо перед і після Швеції). Послідовність виглядає настільки не випадковою, що, не знаючи її сутності, ми можемо будувати найрізноманітніші гіпотези щодо реальностей, котрі вона відображає. Наприклад, центральна позиція США може натякати, що мова йде про якусь військово-політичну конфігурацію в Європі на чолі із наддержавою. Можна надавати значення тій обставині, що у послідовності переважають Скандинавські країни, можна навіть пояснити єдиний виняток із правила — Польщу — тим, що усі країни (крім центральних США) розташовані на узбережжях двох сусідніх морів: Північного та Балтійського. Ця остання закономірність може підказати альтернативну ідею, ніби у послідовності відображено якісь економічні (торгівельні? митні?) угоди між країнами одного басейну.

Насправді наведена послідовність являє собою розподіл перших одинадцяти місць у жіночих лижних змаганнях на 15 км класичним стилем, що відбулися 17 листопада 2011 р. у Куусамо (Фінляндія), тобто *випадково* співпали із писанням цієї рецензії (<http://www.fis-ski.com/uk/604/610.html?sector=CC&raceid=20418>). Результати спортивних змагань, звичайно, не підкидання монети, але елемент випадковості в них, усе ж, досить великий. Тим не менше, я впевнений, що аналізуючи вивішені на сайті Міжнародної федерації лижного спорту результати змагань, ми цілком можемо знайти —

серед 90 позицій — трьох або чотирьох учасників з однієї країни, що прийшли на фініш розділені однаковою кількістю місць (3–7–7–3), або двох фінів, розділених циклом у 40 місць, та двох канадців, розділених циклом у 60.

Зробивши ці зауваження, не так задля критики, скільки як заклик до стриманості, я все ж гадаю, що В.Г. Лушин зробив важливе відкриття. Базова хронологія *ПВЛ* за IX–X ст. була розрахована її автором на підставі датування русько-візантійських договорів. Можливо, то був технічний прийом автора *ПВЛ*, що спрощував йому задачу: позиції подій легше розмітити, відмірюючи від центру, ніж кидати їх на хронологічну шкалу у довільному порядку. У всякому випадку, схоже, що початковий поштовх був суто прагматичний: створити каркас літопису і таким чином впорядкувати минуле, яке само по собі — тобто, до початку роботи літописця — не мало жодної хронологічної структури. Розмітивши простір минулого за допомогою п'яти дат і заповнюючи проміжки між ними, автор *ПВЛ* — підкреслимо: не стримуваний жодними обмеженнями — міг розподіляти події по роках таким чином, щоб у їхньому порядку звучала ідея осмисленості й впорядкованості минулого. Не можна виключати можливості, що міркування символічні грали певну роль в його проекті. Християнська хронологія — навіть у вигляді одноманітних списків років, властивих анналістиці, — є символічною в принципі, адже апелює до християнського уявлення про час і світ, доля якого визначається *датованими* Сотворенням світу, втіленням і воскресінням Христа, Страшним судом (див. міркування Хейдена Уайта з цього приводу: Hayden White, «The Value of Narrativity in the Representation of Reality,» Hayden White, *Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore, 1990), 8–11).

Так само не можна виключати, що в конструюванні хронології *ПВЛ* могли відігравати роль міркування естетичні. Зі спостережень В.Г. Лушина випливає, що хронологічна сітка *ПВЛ* являє собою не монотонний потік річних номерів. Подібно до того, як у її тексті можна відшукати спроби ритмізованого тексту, в її хронології простежуються певні рифми та алітерації. *Повість временних літ* постає твором значно вишуканішим і глибоко продуманим, ніж можна було гадати.

Олексій Толочко